

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

Samarqand - 2023

ISSN 2992-9229

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

**“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL**

**ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”**

**Xalqaro ilmiy jurnal SamDU Kengashining majlisida muhokama qilinib, nashrga
tavsiya etilgan (2023-yil 25-aprel, 11-sonli qarori)**

SAMARQAND – 2023

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:	Bosh muharrir o‘rinbosari:
Juliboy ELTAZAROV <i>f.f.d., professor (O‘zbekiston)</i>	Roxila RUZMANOVA <i>f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)</i>
TAHRIRIYAT KENGASHI:	
Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti rektori (O‘zbekiston); Hakim XUSHVAQTOV – f.m.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Akmal AHATOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Suyun KARIMOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Shavkat HASANOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Erkin MUSURMONOV – f.f.d., dotsent (O‘zbekiston); Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Musa YULDASHEV – f.f.n., professor (O‘zbekiston); Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., dotsent (O‘zbekiston);	Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Nasimxon RAHMONOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Hamidulla DADABOYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Ma’rufjon YO‘LDOSHEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Jabbor ESHONQUL – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Muhabbat QURBONOVA – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston); Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya); Abdusalom ARVASH – f.f.d., professor (Turkiya); Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya); Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya); Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH); Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya); Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya); Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon). Mas’ul muharrir: PhD Zokir BAYNAZAROV (O‘zbekiston) Texnik xodim: Rahmatulla SHOKIROV (O‘zbekiston)

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:	Заместитель главного редактора:
Жулибой ЭЛТАЗАРОВ д.ф.н., профессор (Узбекистан)	Рохила РУЗМАНОВА к.ф.н., доцент (Узбекистан)
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:	
<p>Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор, ректор Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);</p> <p>Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.м.н., профессор, проректор по научной работе и инновациям Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);</p> <p>Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор, проректор по международному сотрудничеству Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);</p> <p>Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Ибодулла МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Шавкат ХАСАНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Эркин МУСУРМОНОВ – д.ф.н., дотцент (Узбекистан);</p> <p>Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент (Узбекистан);</p>	<p>Афтондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Насимхан РАХМОНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Хамидулла ДАДАБОЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Маруфжан ЙУЛДОШЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Джаббар ЭШАНКУЛ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Мухаббат КУРБАНОВА – д.ф.н., профессор (Узбекистан);</p> <p>Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);</p> <p>Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);</p> <p>Абдусалам АРВАШ – д.ф.н., профессор (Турция);</p> <p>Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);</p> <p>Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор (Турция);</p> <p>Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор (США);</p> <p>Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);</p> <p>Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);</p> <p>Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор (Азербайджан).</p> <p>Ответственный редактор: PhD Зокир БАЙНАЗАРОВ (Узбекистан) Технический персонал: Рахматулла ШОКИРОВ (Узбекистан)</p>

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:

Juliboy ELTAZAROV

Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor:

Rokhila RUZMANOVA

*Candi. of philol. scien., Associate Professor
(Uzbekistan)*

EDITORIAL TEAM:

Rustam KHALMURADOV – Doc. of technic. scien., Professor, Rector of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Hakim KHUSHVAKTOV – Doc. of physic. and mathematic. scien., Professor, Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Akmal AKHATOV – Doc. of technic. scien., Professor, Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Muslihiddin MUKHIDDINOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Ibodulla MIRZAEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Shukhrat SIROJIDDINOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Suyun KARIMOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Murodkasim ABDIEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Shavkat KHASANOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Erkin MUSURMONOV – Doc. of philol. scien., Associate Professor (Uzbekistan);

Azamat PARDAEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Musa YULDASHEV – Candi. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Dilfuza DZHURAKULOVA – Candi. of hist. scien., Associate Professor (Uzbekistan);

Aftondil ERKINOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Nasimkhan RAKHMONOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Kasimjon SODIKOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Khamidulla DADABOEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Marufzhan YULDOSHEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Jabbar ESHANKUL – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Muhabbat KURBANOVA – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Mardon BOLTAEV – Associate Professor (Uzbekistan);

Ali AKAR – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Abdusalam ARVASH – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Funda TOPRAK – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Musa Shamil YUKSEL – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Temur KOJAOGU – Doc. of philol. scien., Professor (USA);

Hayrunnisa ALAN – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Varis CHAKAN – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Almaz ULVI – Doc. of philol. scien., Professor (Azerbaijan).

Managing editor: **PhD Zokir BAYNAZAROV** (Uzbekistan)

Technical staff: **Rakhmatulla SHOKIROV** (Uzbekistan)

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ”

Baş Editör:

Juliboy ELTAZAROV

Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan)

Baş Editör Yardımcısı:

Rohila RUZMANOVA

Filoloji bilimleri adayı, Doç. Dr. (Özbekistan)

EDITORIAL TEAM:

Rustam HALMURADOV – Teknik bilimler doktoru, Prof. Dr., Ş.Raşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);

Hakim HUŞVAKTOV – Fizik ve matematik bilimleri doktoru, Prof. Dr., Ş.Raşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Akmal AHATOV – Teknik bilimler doktoru, Prof. Dr., Ş.Raşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Muslihiddin MUHİDDİNOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

İbodulla MİRZAYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Şuhrat SİROJİDDİNOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Suyun KARİMOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Murodkasım ABDİYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Şavkat HASANOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Erkin MUSURMONOV – Filoloji bilimleri doktoru, Doç. Dr. (Özbekistan);

Azamat PARDAYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Musa YULDAŞEV – Filoloji bilimleri adayı, Prof. Dr. (Özbekistan);

Dilfuza JURAKULOVA – Tarih bilimleri adayı, Doç. Dr. (Özbekistan);

Aftondil ERKİNOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Nasimhan RAHMONOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Kasimjon SODİKOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Hamidulla DADABOYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Marufjan YULDOŞEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Jabbar EŞANKUL – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Muhabbat KURBANOVA – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Mardon BOLTAYEV – Doç. Dr. (Özbekistan);

Ali AKAR – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Abdusalam ARVAŞ – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Funda TOPRAK – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Musa Şamil YÜKSEL – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Temur KOCAOĞLU – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (ABD);

Hayrunnisa ALAN – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Varis ÇAKAN – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Almaz ÜLVİ – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Azerbaycan).

Sorumlu Editör: **PhD Zokir BAYNAZAROV** (Özbekistan)

Teknik Personel: **Rahmatulla ŞOKİROV** (Özbekistan)

TILSHUNOSLIK

1. Қосимжон СОДИҚОВ	
ЭСКИ ЛУҒАТЛАРДАГИ ФОНЕТИК ИЗОҲЛАР ВА АЛИШЕР НАВОИЙ АСАРЛАРИДА ҚЎЛЛАНГАН СЎЗЛАРНИ ТЎҒРИ ЎҚИШ МАСАЛАСИ.....	13
2. Mirvari İSMAYILOVA	
QLOBALLAŞAN DÜNYADA ORTAQ TÜRK DİLİNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ.....	25
3. Ertuğrul YAMAN	
TÜRKÇE KÖKENLİ YAZI DİLLERİNİN ORTAKLAŞMASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER.....	31
4. Мыса ЮЛДАШЕВ	
ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ПОЛИПРЕДИКАТИВНЫХ СТРУКТУР В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ.....	38
5. Faxriddin YAKUBOV	
“DISKURS” YOKI MATN TUSHUNCHASI HAQIDA.....	50

ADABIYOTSHUNOSLIK

6. Dilorom SALOHİY	
NAVOIY LIRIKASIDA QADIMIY TURKIY SHE’RIYAT AN’ANALARI TAKOMILI.....	55
7. Məsmə İSMAYILOVA	
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ.....	62
8. Aytən ABBASOVA	
ÖMƏR SEYFƏDDİNİN BƏDİİ NƏSRİNDƏ DÖVRÜN İCTİMAİ-SİYASİ SƏCİYYƏSİ.....	68
9. Jumagul SUVONOVA	
ARBA’IN-HADITH AND POETICS OF TRADITIONS OF THE XXI CENTURY IN ALISHER NAVOI’S WORK.....	79

ADABIY ALOQALAR VA TARJIMASHUNOSLIK

10. Bülent BAYRAM	
ZARIF BASHIRIYNING “O‘ZBEK ADABIYOTI” NOMLI ASARI: MAZMUN VA MUNOSABAT O‘RGANILISHI.....	85

TURK DUNYOSI GEOPOLITIKASI

11. Juliboy ELTAZAROV

BÜYÜK İPEK YOLUNDAKİ KÜLTÜRLER ARASI İLİŞKİLERİN ARACI OLARAK İPEK VE BAHRAT.....	98
---	----

TURKIY TILLAR DIALEKTOLOGİYASI

12. Sevinc SADIQOVA

AZƏRBAYCAN DİLİ DİALEKT VƏ ŞİVƏLƏRİNDƏ İŞLƏNƏN ARXAİK LEKSİK VAHİDLƏRİN TÜRK DİLLƏRİNDƏ PARALELLƏRİ.....	108
--	-----

13. Shavkat MAHMADIYEV

TURKIYSHUNOSLIKKA OİD TADQIQOTLARDA DIALEKTAL BIRLIKLARNING O'RGANILISH MASALALARI.....	117
---	-----

TURKIY XALQLARNING IJTIMOİY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

14. Кемал Явуз АТАМАН

İKKI ETAKÇI SAĞOBA: KUSAM İBN ABBOS VA ABU AYİÜB AL-ANŞORİY HAMD İKKI MUĞİM ŞAĞAR: SAMARQAND VA İSTANBUL.....	122
---	-----

FOLKLORSHUNOSLIK

15. Ahmad RAHIMOV

O'ZBEK XALQ DOSTONLARI LEKSIKASINING TARIXIY ASOSLARI.....	136
--	-----

16. Simuzər ƏLİYEV

FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİ ƏSASINDA LİRİK ƏSƏRLƏRİN İFADƏLİ OXUSUNUN TƏŞKİLİ.....	145
---	-----

YUBILYARLARIMIZ

SO'Z DURLARIN TERMOQDIR ISHI.....	152
-----------------------------------	-----

BIZNING NASHRLARIMIZ

18. TEMURIYLAR SIVILIZATSIYASIGA DOIR IZLANISHLAR.....	154
19. MAHMUD KOSHG'ARIYNING "DEVONU LUG'ATI-T-TURK" ASARIDAGI OLAMNING LISONIY MANZARASI.....	155
20. O'RXUN-YENISEY OBIDALARI MATNLARINI O'QISH VA TRANSKRIPSIYA QILISH MUAMMOLARI.....	156

AZIZ MUSHTARIY!

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma'rifiy, ilm-u fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o'tkazilgan sammitida ko'zda tutilgan o'zaro aloqalarni jadallashtirish bo'yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida "Turkologik tadqiqotlar" xalqaro jurnali ta'sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e'lon qilishga mo'ljallangan. Jurnalda muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e'tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz kabi ruknlar mavjud. O'zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

B In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal, Samarkand State University named after Sharof Rashidov, "Turkological Studies" passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Semerkant Devlet Üniversitesi, uluslararası "Türkoloji Araştırmaları" dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организация Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. В журнале есть такие рубрики, как подиум редактора, исследования, научная информация, рецензия и признание, научная конференция, молодой исследователь, память, юбилей. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

QUTLOV XATI

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 24-iyuldagi “Samarqand davlat universiteti faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 571-son Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 13-yanvardagi “Samarqand Davlat universiteti faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-82-sonli Qarorida belgilangan vazifalar ijrosini bosqichma-bosqich ta’minlash hamda turkiy dunyoning bebaho merosini saqlab qolish, uni chuqur o‘rganib, kelgusi avlodlarimizga bezavol yetkazish, “Turkiy sivilizatsiyaning yangi davri: umumiy taraqqiyot va farovonlik sari” shiori ostida yangi yuksalish bosqichida amalga oshiriladigan ilmiy izlanishlarni xalqaro sahnada namoyish etish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat universiteti Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti qoshida “Turkologik tadqiqotlar” xalqaro jurnali ta’sis etildi.

Turkiy xalqlarning ijtimoiy-madaniy aloqalari tarixi, Turk dunyosi tadqiqotlari, turkiy tillar dialektologiyasi, folklorshunoslik, qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoslik, adabiy aloqalar va tarjimashunoslik, turk dunyosi geopolitikasi sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini yoritish maqsadida chop etilishi ko‘zda tutilgan ushbu ilmiy jurnalni Oliy Attestatsiya Komissiyasi, “Scopus” va boshqa xalqaro ilmiy bazalarning ro‘yxatiga kiritish rejalashtirilgan. Jurnalda O‘zbekiston, shuningdek, AQSH, Turkiya va Ozarbayjon davlatlari olimlaridan iborat tahririyat kengashi shakllantirilgan. Jurnalda maqola va materiallar o‘zbek, turk va boshqa turkiy tillarda hamda rus, ingliz tillarida, bosma va elektron shaklda jamoatchilikka taqdim etiladi.

Ushbu jurnalning Turkiy dunyoda o‘zaro aloqalarni jadallashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan “Turkiy dunyo nigohi – 2040” konsepsiyasi, “Turkiy davlatlar tashkilotining besh yillik strategiyasi”ni amalga oshirish, eng asosiysi – tarixi, tili va madaniyati mushtarak bo‘lgan qardosh xalqlar va davlatlar o‘rtasidagi ilmiy hamkorlikni yuksak pog‘onaga olib chiqishga, 170 millionga yaqin aholi yashaydigan ulkan mintaqani o‘z ichiga olgan Turkiy Davlatlar Tashkiloti nufuzini yanada mustahkamlashga hamda mamlakatimizning xalqaro miqyosdagi imijini yuksaltirishga munosib hissa qo‘shishiga ishonamiz. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 11-sentabrda Samarqandda bo‘lib o‘tgan Turkiy Davlatlar Tashkilotining Birinchi Sammitida ta’kidlaganidek, “Bebaho ma’naviy xazinani barcha a’zo va kuzatuvchi davlatlar tillarida ham chop etsak, qardosh ellarimizni, avvalambor, yosh avlodlarimizni o‘zaro yaqinlashtirish uchun mustahkam zamin yaratgan bo‘lar edik”. Bu yo‘lda jurnal xodimlari hamda mualliflariga, uning dunyoning turli qismlaridagi o‘quvchilariga omad tilaymiz!

Prof. Dr. Rustam XALMURADOV,

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi
senatori, Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand Davlat universiteti rektori*

KUTLAMA MESAJI

Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 24 Temmuz 2018 tarihli "Semerkant Devlet Üniversitesi'nin faaliyetlerinin daha da iyileştirilmesine yönelik tedbirler hakkında"ki 571 sayılı, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 8 Ekim 2019 tarihli PF-5847 sayılı Kararıyla onaylanan Özbekistan Cumhuriyeti yüksek öğretim sisteminin 2030 yılına kadar geliştirilmesi konsepti, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 13 Ocak 2022 tarihli "Semerkant Devlet Üniversitesi'nin faaliyetlerini daha da geliştirmek için ek önlemler hakkında"ki PQ-82 sayılı Kararnamelerde belirtilen görevlerin adım adım uygulanması ve Türk dünyasının paha biçilmez mirasını korumak, incelemek ve

gelecek nesillere aktarmak, Semerkant Devlet Üniversitesi "Türk medeniyetinde yeni bir dönem: ortak kalkınma ve refaha doğru" sloganıyla gelişmenin yeni aşamasında yürütülen bilimsel araştırmaları uluslararası sahnede sergilemek amacıyla Semerkant Devlet Üniversitesi bünyesindeki Türkoloji Araştırma Enstitüsünün bilimsel yayını olarak uluslararası "Türkoloji Araştırmaları" dergisi kurulmuştur.

Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi, Türk Dünyası araştırmaları, Türk Lehçeleri diyalektolojisi, Türk Dünyasının jeopolitiği, Folklor çalışmaları, Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları, Edebiyat ilişkileri ve çeviri çalışmaları alanlarındaki bilimsel araştırmaların sonuçlarını öne çıkarmak amacıyla yayınlanmak üzere hazırlanmış bu derginin Özbekistan Yüksek Öğretim Kurulu, "Scopus" ve diğer uluslararası bilimsel veritabanları listesine dahil edilmesi planlanmaktadır. Derginin yayın kurulu Özbekistan, ABD, Türkiye ve Azerbaycanlı bilimadamlarından oluşmaktadır. Dergide yer alan yazı ve materyaller, Özbekçe, Türkçe ve diğer Türk dillerinin yanı sıra Rusça, İngilizce, basılı ve elektronik ortamda kamuoyuna sunulmaktadır.

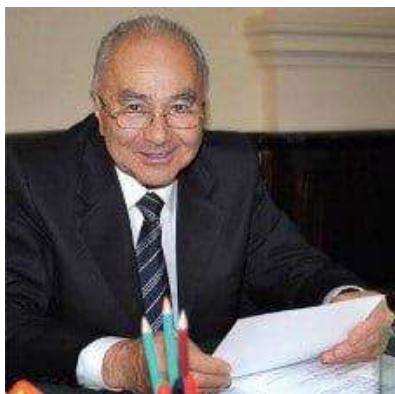
Bu derginin, Türk Dünyasında karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen "Türk Dünyası Vizyonu – 2040" konseptinin ve "Türk Devletleri Teşkilatının Beş Yıllık Stratejisi"nin hayata geçirilmesi, en önemlisi ortak tarih, dil ve kültüre sahip kardeş halklar ile ülkeler arasındaki bilimsel işbirliğini daha üst düzeye taşımaya, 170 milyondan fazla nüfusuyla devasa bir coğrafyayı yayılmış Türk Devletleri Teşkilatı'nın etkisini daha da güçlendirmeye ve ülkemizin uluslararası düzeydeki imajının yükseltilmesine değerli bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Sn Cumhurbaşkanımız Şevket Mirziyayev'in 11 Eylül 2022 tarihinde Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı'nın 1. Zirvesi'nde belirttiği gibi, "Bu paha biçilmez manevi hazineyi tüm üye ve gözlemci devletlerin dillerinde yayınlarsak, başta genç nesillerimiz olmak üzere kardeş ülkelerimizi birbirine yakınlaştırmamızın sağlam temellerini atmış oluruz". Bu yolda derginin ekibine ve yazarlarına olduğu kadar dünyanın farklı yerlerindeki okuyucularına da başarılar diliyoruz!

Prof. Dr. Rüstem HALMURADOV,

**Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Meclisi
Senatörü, Şeref Reşidov adına Semerkant
Devlet Üniversitesi Rektörü**

LETTER OF CONGRATULATION

In order to implement the tasks step-by-step specified in the Resolution No. 571 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated July 24, 2018 “On measures to further improve the activities of Samarkand State University”, the concept of the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-5847 dated October 8, 2019, and in the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 13, 2022 “On additional measures to further improve the activities of Samarkand State University” PQ-82 and preserve the priceless heritage of the Turkic world, study it in depth and pass it on to our future generations, demonstrate scientific research on the international stage under the slogan “New Era of Turkish Civilization: Towards Common Development and Prosperity”, The international journal “Turkological Research” was established under the Turkology Research Institute of Samarkand State University named after Sharof Rashidov.

This scientific journal is intended to be published to highlight the results of scientific research in the fields of the history of socio-cultural relations of the Turkic peoples, research of the Turkic World, dialectology of Turkic languages, geopolitics of the Turkic World, folklore studies, comparative linguistics and literary studies, literary relations and translation studies. It is planned to include this scientific journal in the list of the Higher Attestation Commission, “Scopus” and other international scientific databases. The journal has an editorial board consisting of scientists from Uzbekistan, the USA, Turkey, and Azerbaijan. Articles and materials in the journal are presented to the public in Uzbek, Turkish, and other Turkic languages, as well as in Russian, and English, in printed and electronic forms.

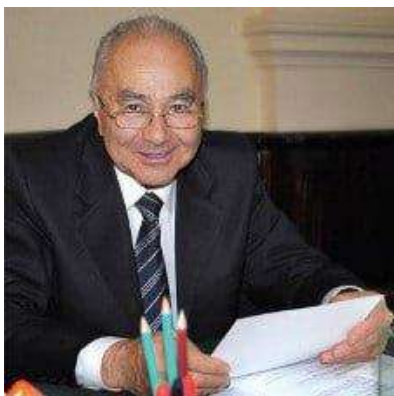
We believe that this journal will make a worthy contribution to raising the image of our country at the international level, implementation of the concept of “Turkic World View – 2040” developed for the acceleration of mutual relations in the Turkic world and “Five-year strategy of the Organization of Turkic States”, the most important thing is to bring the scientific cooperation between brotherly peoples and countries with a common history, language and culture to a higher level, and further strengthen the influence of the Organization of Turkic States, which includes a huge region with about 170 million inhabitants.

As our President Shavkat Mirziyoyev stated at the First Summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand on September 11, 2022, “If we publish this priceless spiritual treasure in the languages of all member and observer states, we would create a solid foundation for bringing our brotherly countries, especially our young generations closer to each other”. We wish good luck to the journal’s staff and authors, as well as its readers in different parts of the world!

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV,

*Senator of the Oliy Majlis of the Republic of
Uzbekistan, Rector of Samarkand State
University named after Sharof Rashidov*

ПРИВЕТСТВЕННОЕ ПИСЬМО

Согласно Постановлению Кабинета Министров Республики Узбекистан от 24 июля 2018 года № 571 “О мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности Самаркандского государственного университета”, Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года, утвержденная Указом Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года № ПФ-5847, и задаче, поставленной в постановлении Президента Республики Узбекистан от 13 января 2022 года № ПП-82 “О дополнительных мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности Самаркандского государственного университета” под девизом “Новая эра

тюркской цивилизации: к общему прогрессу и процветанию”, с целью глубокого изучения и сохранения бесценного наследия тюркского мира, и чтобы безукоризненно передать его будущим поколениям, был учрежден международный журнал “Тюркологические исследования” при Научно-исследовательском институте Тюркологии Самаркандского государственного университета им.Шарафа Рашидова.

Данный научный журнал, планируется включить в базу Высшей аттестационной комиссии, “Scopus” и других международных научных изданий, который предназначен для освещения результатов научно-исследовательской работы в области истории социокультурных связей тюркских народов, диалектологии тюркских языков, фольклористики, сравнительного языкознания и литературоведения, литературных связей и переводоведения, геополитики тюркского мира. В журнале сформирован редакционный совет, состоящий из ученых Узбекистана, США, Турции и Азербайджана. Статьи и материалы журнала доступны общественности на узбекском, турецком и других тюркских языках, а также на русском, английском языках, в печатном и электронном виде.

Разработанная этим журналом концепция “Видение тюркского мира – 2040” для ускорения взаимоотношений в тюркском мире, реализации “Пятилетней стратегии Организации тюркских государств” – главное между братскими народами и стран с общей историей, языком и культурой. Надеемся, что она внесет достойный вклад в вывод научного сотрудничества на более высокий уровень, в дальнейшее укрепление авторитета Организации тюркских государств, включающей в себя огромный регион с населением около 170 млн. жителей, а также повышению имиджа нашей страны на международном уровне. Как отметил наш Президент Шавкат Мирзиёев на Первом Саммите Организации тюркских государств в Самарканде 11 сентября 2022 года: “Если бы мы напечатали бесценное духовное сокровище на языках всех государств-членов и наблюдателей, мы создали бы прочную основу для сближения наших братских народов и, прежде всего, нашего молодого поколения”. Удачи на этом пути сотрудникам и авторам журнала, его читателям из разных уголков мира!

Проф. Др. Рустам ХАЛМУРАДОВ,

Сенатор Олий Мажлиса Республики Узбекистан, ректор Самаркандского государственного университета имени Шарафа Рашидова

TURKIY XALQLARNING IJTIMOIIY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

ИККИ ЕТАКЧИ САҲОБА: ҚУСАМ ИБН АББОС ВА АБУ АЙЮБ АЛ-АНСОРИЙ ҲАМДА ИККИ МУҲИМ ШАҲАР: САМАРҚАНД ВА ИСТАНБУЛ

Др. Кемал Явуз АТАМАН,
Карабук университети, Иқтисодий
ва маъмурий фанлар факультети,
E-mail: kemal.ataman59@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ислом дини саҳобаларнинг саёҳатлари ва фатҳ ҳаракатлари билан кенг ёйилган. Саҳобаларнинг аксарияти Арабистондан ташқарида вафот этгани эътиборга моликдир. Ўтмишга назар ташлайдиган бўлсак, етакчи саҳобаларнинг стратегик ва глобал фатҳ ҳаракатларида ўрин олганликлари кўринади. Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.)га яқин бўлган етакчи икки саҳоба ва улар фатҳ этишда қатнашган икки муҳим шаҳар тарихнинг оқимини ўзгартирган эди.

Қусам бин Аббос (р.а.) Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг амакилари ҳазрати Аббос (р.а.)нинг ўғли бўлиб, Расулulloҳга жуда яқин бўлган. Муҳожирлардан бўлган бу зот ҳазрати Али (р.а.) даврида Маккада, кейин қисқа муддат Мадинада волийлик қилган ва ҳаж амирлиги вазифасини ўтаган. Уммавийлар даврида Хуросон сафарига қатнашиб, Самарқанд фатҳи асносида шаҳид бўлган.

Абу Айюб ал Ансорий (р.а.) ансорлардан бўлиб, пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)нинг қариндошларидир. Пайғамбаримиз (с.а.в.) Мадинага ҳижрат қилганларида у кишининг хонадонидида бир муддат меҳмон бўлиб яшаганлар. Абу Айюб Расулulloҳнинг замонида барча ғазотларга қатнашиб, у зотга кўриқчилик (тансоқчилик) ҳам қилган. Чаҳорёрларнинг даврида турли ғазотларда қатнашган, шулардан бирида ҳазрати Али (р.а.) у зотни Мадинада вакил қилиб қолдирган. Абу Айюб ал Ансорий (р.а.) Истанбулни қамал қилиш пайтида вафот этади.

Бу икки саҳоба – Пайғамбар алайҳиссаломга ва чаҳорёрларга яқинликлари, ҳазрати Али (р.а.) давридаги хизматлари ҳамда уммавийлар пайтидаги фатҳ сафарларига иштироклари билан муштарак хусусиятга эгадирлар. Улар фатҳда иштирок этган Самарқанд ва Истанбул шаҳарлари геостратегик, геосиёсий хусусиятларга эга бўлиб, Ислом маданияти, мусулмон-турк давлатлари жиҳатидан глобал ўсиш ва ўзгаришларга етакчилик қилган шаҳарлардир.

Туркийларнинг Ислом динини қабул қилиши ва унга хизмат этишида саҳобаларнинг таъсири ва муҳим ўрни бор, албатта. Самарқанд – туркийларнинг Ислом динини ўзлаштиришида, Ислом маданиятининг ривожланишида, мусулмон турк давлатларининг барпо этилишида марказий шаҳарлардан бўлган. Истанбул эса Муҳаммад алайҳиссаломнинг башоратлари, хушхабарлари соясида фатҳ қилиниб, туркларнинг Исломга қилган хизмати чўққига чиққан бир даврда фатҳи билан тарихни ўзгартирган шаҳардир. Бу икки саҳоба ва икки шаҳар тарихий ўзгаришлар ясаганлар. Ер юзида кўплаб саҳобаларнинг қабри бор. Лекин бу икки етакчи саҳоба дафн қилинган бу шаҳарлар стратегик, глобал тараққиётларнинг маркази бўлган.

Калит сўзлар: Саҳоба, Фатҳ, Истанбул, Самарқанд, Стратегия.

TWO PIONEER COMPANIONS, TWO IMPORTANT CITIES IN THE CONQUEST QUTHAM IBN ABBAS & ABU AYYUB AL-ANSARI, SAMARKAND & ISTANBUL

Dr. Kemal Yavuz ATAMAN,
Karabuk University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences,
E-mail: kemal.ataman59@gmail.com

ANNOTATION

Islam spread via the travels of the Companions and conquest movements. It is noteworthy that the majority of Companions died outside of Arabia. When we look at the past, we can see that important companions took place in the strategic and global conquest movements. Two pioneer exemplary companions, known for their closeness to Prophet (S.A.W.), participated in the conquest and siege of two cities; this became the focus of the developments which changed the flow of the history.

Qutham ibn Abbas (R.A.) was the son of Abbas (R.A.) who was the uncle of Prophet (S.A.W.); he was very close to our Prophet. He was the hajj emir and the governor of Mecca and for a short time the governor of Medina during the time of Ali (R.A.) and he was from the immigrants. In the Umayyad period, he participated to Khorasan expedition and he was martyred in the conquest of Samarkand.

Abu Ayyub al-Ansari (R.A.) hosted Hz. Prophet (S.A.W.) in his house when He immigrated to Medina and he was also His relative. He participated to all of the expeditions during Hz. Prophet (S.A.W.) period and he was his bodyguard. He also participated to some expeditions during four caliphs; Hz. Ali (R.A.) once left him in Medina as deputy. He died in the siege of Istanbul and he was from ansar.

Both companions had the common features like being very close to Hz. Prophet (S.A.W.) and four caliphs, their duties during Hz. Ali (R.A.) period, their participations to conquest expeditions during Umayyad period. There are companions' influences and special places in Turks' accepting Islam and their serving. Samarkand and Istanbul, where they participated in the conquest expeditions, are cities with geostrategic and geopolitical features, leading global developments and changes in terms of Islamic Civilization and Muslim-Turkish States. Samarkand is among the central cities in the adoption of Islam by the Turks, the spread of Islam, the development of civilization, and the establishment of many Muslim Turkish States. Besides, Istanbul which was conquered by the sign of the Prophet Muhammad (S.A.W.) is a city constituting the pinnacle of the Turks' service to Islam, and changing the era. There are connections between two pioneer exemplary companions and two cities changing the flow of the history.

Many Companions are buried on earth. However, the cities where these two companions were buried with their last expeditions have become the center of the strategic and global developments changing the world history.

Keywords: Companion, Conquest, Pioneer, Istanbul, Samarkand, Global, Strategic.

ДВА ВЕДУЩИХ СПОДВИЖНИКА: КУСАМ БИН АББОС И АБУ АЮБ АЛЬ-АНСАРИ И ДВА ВАЖНЫХ ГОРОДА: САМАРКАНД И СТАМБУЛ

Доктор Кемал Явуз АТАМАН,
Университет Карабук,
Факультет экономики и управления,
E-mail: kemal.ataman59@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ислам широко распространился благодаря путешествиям и завоеваниям сподвижников. Примечательно, что большинство сподвижников погибло за пределами Аравии. Ретроспективно видно, что ведущие соратники были вовлечены в стратегические и глобальные завоевания. Два ведущих сподвижника, которые были близки к Пророку (мир ему и благословение), и два важных города, в завоевании которых они участвовали, изменили ход истории.

Кусам бин Аббас (да будет доволен им Аллах) был сыном Хазрата Аббаса (да будет доволен им Аллах), дядей Пророка (мир ему и благославение) и был очень близок к Пророку.

Дядя Пророка (мир ему и благословение) был сыном Хазрата Аббаса (да будет доволен им Аллах) и был очень близок к Пророку. Он был одним из эмигрантов и служил в Мекке во время правления Хазрата Али (да будет доволен им Аллах), затем короткое время в Медине, а также был эмиром паломничества. В период правления уммавитов он участвовал в походе на Хорасан и принял мученическую смерть при завоевании Самарканда.

Абу Айюб аль-Ансари (да будет доволен им Аллах) является одним из приближённым и родственников нашего Пророка Мухаммада (мир ему и благословение). Когда наш Пророк (мир ему и благословение) переселился в Медину, он какое-то время жил в гостях у этого человека. Абу Айюб участвовал во всех войнах во времена Пророка, а также охранял его. Во времена Чахориаров он участвовал в различных войнах, и в одном из них Хазрат Али (да будет доволен им Аллах) оставил его своим представителем в Медине. Абу Айюб аль-Ансари (да будет доволен им Аллах) умирает во время осады Стамбула. Эти два сподвижника имеют общую характеристику с их близостью к Пророку и сподвижникам, их служением во времена Хазрата Али (да будет доволен им Аллах) и их участием в завоеваниях во времена уммавитов. Города Самарканд и Стамбул, которые они участвовали в завоевании, имеют геостратегические и геополитические характеристики и являются городами, которые привели к глобальному росту и изменениям с точки зрения исламской культуры и мусульманско-турецких государств.

Конечно, сподвижники играют важную роль и влияние в принятии тюрками ислама и служении ему. Самарканд был одним из центральных городов в принятии тюрками ислама, развитии исламской культуры и создании мусульманских тюркских государств.

Стамбул — город, который был завоеван в тени пророчеств и хороших новостей Мухаммеда, и изменил историю своим завоеванием в то время, когда служение турок исламу достигло своего пика. Эти два компаньона и два города произвели исторические изменения. На земле много могил товарищей. Но эти города, где похоронены эти два ведущих сподвижника, были центром стратегических, глобальных событий.

Ключевые слова: сподвижник, завоевание, Стамбул, Самарканд, стратегия.

КИРИШ

Ислом дини ҳазрати Пайғамбар Мухаммад (с.а.в.)нинг ва саҳобаларнинг фатҳ юришлари, таблиғ фаолиятлари билан қисқа вақтда кенг минтақаларга ёйилган. Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) халифалик вазифасини адо этаркан Расулulloхнинг йўлидан юриб, ғазотларни давом эттирган (Аҳаг, 2017: 2043). Бу фатҳлар бошқа халифалар даврида ҳам давом этган. Саҳобаларнинг фатҳ ва таблиғ стратегияларида Куръон ва суннат ўлчовларига

риоя қилиш дастлабки халифалар пайтида яққол намоён бўлган. Сосоний ва Византия ўлкаларида қозонилган ғалабалар, уммавийлар даврида туркийлар яшайдиган минтақаларга қадар етиб бориб, тарихнинг ривожини ўзгартирган (Hatalmış, 2019: 425). Туркийлар Ислом динини қабул қилгач, мусулмон-турк давлатлари тарихда муҳим ўрин эгаллай бошладилар. Улар ҳукмрон бўлган ўлкаларда Ислом маданияти анча ривожланиб, дунёга ўз таъсирини ўтказган.

Шарқ ва ғарб горизонтида икки нукта, икки шаҳар, икки минтақа диққатга сазовордир. Мовароуннаҳрда жойлашган Самарқанд ҳамда асрлар мобайнида усмонлиларнинг пойтахти бўлиб келган Истанбул - жаҳон тарихининг энг муҳим марказларидан бўлган. Мазкур икки шаҳарнинг фатҳ этилишида қатнашиб, шаҳид бўлган икки саҳобанинг рамзи Ислом тарихида муҳим ўрин тутиб келган. Қусам бин Аббос (р.а.) ва Абу Айюб ал Ансорий (р.а.) ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.)га яқин саҳобалардан бўлиб, улар Қуръон ва суннатга маҳкам риоя қилишган. Саодат асрида масъулиятли вазифаларни зиммаларига олишган. Чунончи, оддий аскар нафари сифатида жангларда иштирок этиб, бошқаларга намуна бўлишган. Улар дафн этилган минтақалар – Самарқанд ва Истанбул - туркийларнинг мусулмонликда, ҳукмронликда ва Исломга катта хизмат кўрсатилишида сабаб бўлган (Hatalmış, 2019: 418), асрлар давомида Ислом маданиятининг ривожланишига манба бўлиб келган тарихий марказлардир. Бу икки шаҳар орқали Ислом дини атрофдаги ўлка ва жамиятларга кенг тарқалиб, мусулмон давлат ва жамиятлар тараққий топганлар. Бунда Истанбулнинг алоҳида ўрни бор, чунки у ҳазрати Муҳаммад (с.а.в.)нинг башорат муждасига эришган.

Тарихга назар соладиган бўлсак аён бўладики, соф, содда, самимий бўлган иймон аҳлининг холис ниятлари илоҳий иззат-икромлар билан тақдирланган. Содиқ саҳобалар Пайғамбар (а.с.)дан олган ишоратлари билан ер юзининг кўплаб нуқталарига етиб борганлар. Улар Исломнинг глобаллашуви, ёйилиши, танилиши ва эътироф этилишида катта ҳисса қўшганлар (Şulul, 2020: 140). Улар вафот этганларидан кейин у жойлар ободонлаштирилиб, марказ ҳолига келган. Шу жиҳатдан улар Исломнинг дунё микёсида ўрнатилган энг муҳим шахсиятларидан ҳисобланади.

Фатҳ доирасида таблиғ ва саҳобаи киром:

Ислом инсониятга келган охирги ҳақ дин, ҳазрати Муҳаммад (с.а.в.) эса сўнгги ҳақ пайғамбардир. Ислом инсониятнинг саодати учун нозил қилинган бўлиб, иймон келтирганларнинг ушбу динга эътиқод қилиб, унга мувофиқ яшаш, уни бошқаларга ҳам етказишлари керак (Bünyamin, 2021).

“Эй Расул! Раббингдан сизга нозил қилинган нарсани (тўлиқ) етказинг (билдиринг). Агар буни қилмасангиз, Унинг рисолатини (элчиликни) бажо келтирмаган бўлурсиз. Аллоҳ сизни инсонлардан сақлагайдир. Шубҳасиз, Аллоҳ кофирлар қавмини тўғри йўлга эриштирмас” (Bünyamin, 2021).

Бу ояти карима таблиғ борасида етакчи манба ҳисобланади. Бундан ташқари Расулуллоҳ (с.а.в.) Видо хутбасида дейдиларки:

“Эй инсонлар! Билмайман, балки бу санадан кейин сиз билан бу ерда яна бир бор бирга бўлолмасман. Бугун сўзимни эшитиб, яхшилаб тушуниб етганларга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин! Ушбу сўзимни бу ерда бўлганлар эшитмаганларга етказсин. Балки етказилган киши бу ерда эшитгандан кўра яхшироқ тушунар ва итоат этар. Эй инсонлар! Билинги, Раббингиз бирдир, отангиз ҳам бирдир! Барча инсонлар Одам (а.с.)дан тарқалган, Одам эса тупроқдан яратилгандир. Арабнинг араб бўлмагандан, араб

бўлмаганнинг арабдан, оқ танлининг қора танлидан, қора танлининг оқ танлидан ҳеч қандай устунлиги йўқдир. Аллоҳ ҳузурида устунлик фақат тақво биландир”(Bünyamin, 2021).

Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг “Эй инсонлар!” деб хитоб қилишлари ва “Ушбу сўзимни бу ердагилар келмаганларга етказсин. Балки етказилган киши бу ерда эшитгандан кўра яхшироқ тушунар ва итоат этар”, ифодаси таблиғнинг тамали, омонати ва ишоратидир. Барча инсонлар у зотнинг уммати, замон эса қиёматга қадар унинг замонидир (Соҳаб, 2021).

Расулуллоҳ хутбанинг охирида: “Эй инсонлар! Эртага сизлардан мен ҳақимда сўрайдилар, шунда нима дейсизлар?”, деганларида саҳобалар: “Аллоҳнинг рисолатини бизга етказганингизга, вазифангизни бажарганингизга, насихат қилганингизга гувоҳлик берамиз” дедилар. Шунда у зот (с.а.в.) кўрсаткич бармоқларини осмонга қаратдилар, кейин одамларга қаратиб: “Эй Аллоҳим, Ўзинг гувоҳ бўл!”, деб уч марта такрорладилар. Шундай қилиб таблиғнинг моҳияти белгиб қўйилди.

Пайғамбар алайҳиссалом турли жамиятларнинг йўлбошчиларига, қирол ва султонларга элчилар жўнатганлар. Элчилар ҳануз дипломатик кафолат бўлмаслигига қарамай, кўрқмасдан берилган манзилларга етиб борганлар. Баъзи жойларда бу даъватдан ижобий жавоб олишган, баъзи жойларда эса шаҳид бўлишган (Şulul, 2020: 141). Ислоннинг таблиғ мақсадлари ва қоидалари орасида Аллоҳ ва Расулига иймон келтиришга чақирик билан бирга зулмни бартараф этиш, адолатни ўрнатиш ҳам бор. Қуръони карим ер юзини обод ва ислоҳ этишни, фасод ва зулмни кўтаришни мусулмонларнинг зиммасига юклаган (Kulat, 2001: 14). Сосоний қўмондони Рустамнинг ҳузурига борган элчилардан “Сени нима бу ёққа келтирди?”, деган саволига Рибъи Амир (р.а.) шундай жавоб беради: “Аллоҳ бизни инсонларни бандага бандалик қилишдан қутқариб, Аллоҳга бандалик қилиш мақомига юксалтириш учун юборди...”, (Akgün, 2013: 28) деб жавоб беради.

Чаҳорёрлар даврида фатҳ ва таблиғ стратегияси Қуръони карим ва Пайғамбар (с.а.в.) билдирган таблиғ ишоратларига кўра тузилган. Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) халифа бўлгач, бу ишоратга кўра фатҳ ҳаракатларини бошлатган. Албатта, бунинг турли сабаблари бор эди (Azimli, 2005: 180). Ҳазрати Абу Бакр "ички нотинчликлар (ғалаён) бор экан, нима учун ташқи жанг сафарларига чиқяпти” деганларга қарши қаттиқ туриб: “Ёлғиз ўзим қолсам ҳам Расулуллоҳнинг амрини адо этаман”, деб ўз қатъиятини кўрсатган (Аҳаг, 2017: 2043). Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) Сурия ғазотига кетаётиб Мадина аҳолисига хитоб этаркан:

“Аллоҳ ер юзидан куфрни йўқ қилиш учун шон-шарафингизни ғазот билан юксалтирди. Қўл остидагиларни зулм билан бошқараётган византиялик румларни итоатимиз остига олиш учун тайёрланинглар!” (Аҳаг, 2017: 2043) дейди. Бошқа бир нуткида эса: “Аллоҳнинг изни билан ҳеч ким ғазотни тарк қилмайди. Чунки уни тарк этганлар хор бўлганлар”, дея мусулмонларга таблиғ фаолиятини тарк этмаслигини баён этган (Аҳаг, 2017: 2046).

Саҳобанинг улуғларидан Абдуллоҳ бин Масъуд (р.а.): “Агар Абу Бакр бўлмаганда эди биз ҳалок бўлар эдик. У бизни араб вилоятларига сафарга чиқиш йўлида бирлаштирди”, (Аҳаг, 2017: 2048) деган.

Саҳобалар ғазотда иштирок этишни “Аллоҳнинг динини ёйиш”, ибодат, бурч деб билганлар. Саҳобаларнинг кўпи бу ғазотлардан унвон, мансаб ва мақом кутмай кўнгилли бўлиб қатнашганлар. Улар фатҳ ҳаракатларини ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.)га итоат ва эргашиш деб билганлар. Яхшиликка буюриш, ёмонликдан қайтариш - ҳақ дин узра жўнатилган Пайғамбарнинг йўли ва суннатидир. Ер юзида Аллоҳ учун тоат-ибодатга мувофиқ тартиб ўрнатиш мўминларнинг вазифасидир. Хужум қилган босқинчилар,

ахдлашувларни бузган қавм ва давлатларга ҳам қарши сафарга чиқилган. Ҳазрати Пайғамбар Византия ва сосонийларни фатҳ этишга кўрсатма берган эдилар (Küçüktaşçı, 2021). Мазлумни золимдан, дунёни зулм ва фасоддан кутқариш мусулмонларнинг масъулиятидир. Шу боис саҳобалар баробарликни, адолатни, ахлоқий тартибни таъминлаш мақсадида ғазотлар қилиб, кўплаб минтақаларга етиб борганлар (Şulul, 2020: 141).

Бу борада саҳобаларнинг энг муҳим сифатлардан бири – намуна бўлишлари, куч-қудрати, тажрибаси, ахлоқи ва салоҳиятидир. Олдига қўйган ғоялари йўлида ўз кадриятларни ўзлаштириб, эътиқодларини тўлиқ яшаганлар ҳамда ўрнатилган шахсият сифатида инсонларнинг севгисини, ҳурмат-эътиборини қозонганлар.

Ҳазрати Умар (р.а.) фатҳ ва таблиғ фаолиятларида вақти-вақти билан мақсадга йўналтирувчи тартиб-тузатишлар, янгиланишлар қилган (Azimli, 2005: 182). Сосонийларнинг ағдарилиши, Византиянинг турли жангларда мусулмонларга енгилиши Исломнинг кенг диёрларга ёйилишига замин яратди (Azimli, 2005: 183). Ҳазрати Усмон (р.а.) даврида ҳам фатҳлар давом этган, фақат ички низолар туфайли муваффақиятсизликка учраган. Ҳазрати Али (р.а.) даврида эса фатҳлар бир муддат тўхтаб қолган (Hatalmış, 2019: 428). Уммавийлар замонида фатҳ фаолиятлари кенг ҳудудларгача етиб бориб, давомийлик касб этган (Akyürek, 2013: 87). Мазкур даврда Қутайба бин Муслим, Умар бин Абдулазиз каби тарихий шахсиятлар Хуросон, Туркистон фатҳлари билан туркийларнинг Исломни қабул этишида жуда таъсирли ишлар қилганлар (Akyürek, 2013: 106).

Қусам бин Аббос уммавийлар даврида Самарқанд юришида қатнашиб, ўша ерда шаҳид бўлган (Kurt, 1999: 572). Истанбулга қилинган фатҳ сафарлари ҳам уммавийлар даврида бошланган ва давом этган. Чунончи Айюб ал Ансорий ҳам бу ғазотда шаҳид бўлган (Ensari Kara, 2010: 50).

Исломнинг ёйилиши ва бардавомлилиги жиҳатидан дастлабки даврда биринчи авлод мусулмонлар, саҳоба ва тобеъинлар борган минтақаларда яшовчиларнинг кўпчилиги кенг миқёсда Исломни қабул қилганлар (Sönmez, 2011: 295). Бугунги Ислом жуғрофиясининг ҳудудлари деярли саҳобаларнинг фатҳ ҳаракатлари билан чизилган.

Бу минтақалардан ташқари яна кўплаб фатҳлар Ислом давлатлари томонидан амалга оширилган бўлса-да, ҳукмронлик остига олинган ўлкаларнинг аҳолисини бир хил даражада мусулмон бўлишини таъминлай олинмаган. Усмонли давлати узок вақт Оврупада ҳукмронлик қилганига қарамай, аҳолининг асосий қисми Исломни қабул қилмаган (Sönmez, 2011: 295).

Саҳобаларнинг энг муҳим даъват хусусиятлари - Пайғамбар (с.а.в.)нинг таблиғ хусусиятларини ўзлаштириб, у зотга боғланишларидир. “(Эй Расулим!) Инсонларни Раббингиз йўлига (диниға) ҳикмат билан ва гўзал насиҳатлар билан даъват қилинг. Улар билан энг гўзал услубда (синдирмай, ғазаблантирмай) мужодала қилинг” (Наҳл сураси, 125-оят). Динда мажбурлаш йўқ лекин ташвиқ қилиш бордир. Ширин тил, раҳм-шафқат, иффат, омонат каби юксак ахлоқий тамойиллар билан безанган саҳобалар ҳаққоний равишда таблиғни адо этганлар. Ушбу ўлчовлар айна пайтда таблиғнинг тамалидир (Karakuş, 2020: 275).

Қусам бин Аббос бин Абдулмутталиб ал Ҳошимий (р.а.) (ваф. х.57/м.676).

Қусам бин Аббос - Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)нинг амакилари ҳазрати Аббос (р.а.)нинг ўғлидир. Оналари - Уммул Фазл Лубоба бинт Хорис ал Ҳилолийя (р.а.) бўлиб,

ҳазрати Маймуна (р.а.)нинг синглиси эди. У ҳазрати Ҳадича (р.а.)нинг яқин дугонаси бўлиб, Ҳадича онамиздан сўнг мусулмонликни қабул қилган.

Қусам бин Аббос (р.а.) ҳазрати Ҳусайн (р.а.) билан эмиқдошдир. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг отларининг эгарига ўтиргани учун “Ридфун набий”, “Радифун набий”, “Радифу Расулуллоҳ”, “Ридфу Расулуллоҳ”, “Мурдифу” каби унвонлар билан машҳур бўлган. Ривоятларга кўра, Қусам бин Аббос Пайғамбаримизга энг кўп ўхшаш бўлган саҳобадир. Расулуллоҳни қабрга қўйиб, у зотга охиригиги теккан ва қабрдан энг охири чиққан киши бўлиб, ҳадис ровийларидандир. Ҳазрати Али (р.а.) даврида Маккада ва қисқа муддат Мадинада волий бўлган, ҳаж амирлигини қилган, фатволар берган (Ўллул, 2020: 169).

Ўзгал ахлоқ, одоб, тавозеъ, фазилат ва жўмардлиги билан машҳурдир. Муовия даврида Хуросон фатҳларига қатнашган (Ўллул, 2020: 149). Қариб қолганига қарамай, Мовароуннаҳр юришига аскар сифатида қатнашиб, назокати, одоби ва камтарлиги билан қўмондоннинг ҳурмат-эътиборини қозонган. У ўзига нисбатан алоҳида эътибор қутмаган, ғанимат моллари тақсимланаётганда қўмондоннинг амри билан берилган ортиқча молни ҳам олмай, ҳамма қатори тенг тақсимланишини истаган. Самарқанд фатҳ қилиниши жараёнида шаҳар ҳали қўлга киритилмасдан аввал 677 йил қурбон байрами куни шаҳид бўлган (Насан, 2013: 243). Самарқандда Шоҳи Зинда (тирик валий) сифатида билиниб, қабри атрофида тарихий, кўркамли бинолар, мадрасалар барпо қилинган. Туркистон ҳудудларида, Ўрта Осиёда маънавий нуфузга эгадир. Халқ ҳурмат-эҳтиром билан тилга олар, қабри доимо зиёратчиларга тўладир (Kurt, 2000: 565).

Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.)га яқинлиги, Қуръон ва суннатга боғлиқлиги туфайли Ислоннинг ёйилиши ва барқарорлашишида таъсири бўлган. Туркистон халқининг аҳли байт, саййидларга бўлган ҳурмат-эҳтироми, боғлиқлиги Қусам ибн Аббос сиймосида янада кучайди. Пайғамбар хонадонига оидлик ва мансублик туйғуси унинг соясида чуқур илдиз отди. Турли даврларда султон ва бекларнинг диққат марказида бўлган. Масалан, Амир Темур, Мирзо Улуғбек кўркамли бир мақбара қурдиришган, Бобурийлар асосчиси Бобуршоҳ эса унинг қабрига Мозоршоҳ номини берган. Буюк салжуқий султони Султон Санжар қабрининг атрофига Қусамийя мадрасасини қурдирган (Насан, 2013: 244). Қабрининг атрофига темурийлар сулоласининг таниқли шахслари дафн қилинган. Унинг қабри меъморчиликда дунёдаги энг яхши некропол сифатида тавсифланган. Самарқандда умуман яшамаган бўлса-да, шаҳид бўлиб ўрнашган бу юртда инсонларнинг қалбидан жой олган. Қусам бин Аббос (р.а.) ва бошқа муҳожир саҳобаларнинг Қуръонга, суннатга, Пайғамбаримиз (с.а.в.)га, тўрт халифага боғлиқликлари минтақада мусулмон давлатларнинг ва Ислон маданиятининг илдиз отиши, муваффақияти ва ёйилишида катта таъсир кўрсатди (Ўллул, 2020: 167). Бу таъсир асрлардан бери ҳанузгача давом этиб келмоқда. Хуросон, Мовароуннаҳрнинг таъсири Ҳиндистон, Кавказ, Болқон, Онадўли, Яқин Шарқ ва Шимолий Африкага етиб қадар борган. Бу минтақада ташкил топган ва бу ердан озикланган қорахонийлар, ғазнавийлар, сомонийлар, буюк салжуқийлар, хоразмшоҳлар, темурийлар, бобурийлар, мамлуклар, Онадўли салжуқийлари, усмонийлар каби мусулмон-турк давлатлари тарих ёзганлар. Тафсир, ҳадис, фикҳ, калом, тасаввуф каби ислоний илмларда улуғ олимлар етишиб, асарлар қолдирган, мактаблар тузганлар. Яна астрономия, математика, тил, адабиёт, фалсафа, тарихнавислик каби ижтимоий фанларга оид тарихга олтин ҳарфлар билан битилган алломалар ва асарлар Ислон маданиятининг бу минтақадан инсониятга туҳфаси бўлди (Ataman, 2020: 2975). Қусам бин Аббос (р.а.)нинг ва Ислон фотиҳларининг самимиятлари, ғайратлари самара бериб кўкариб яшнади.

Абу Айюб Холид бин Зайд бин Кулайб ал Ансорий (р.а.) (ваф. х.49/м.669)

Абу Айюб ал Ансорий (р.а.) ансорлар орасида илк мусулмон бўлганлардандир (Ensari Kara, 2010: 49). Пайғамбар Муҳаммад (с.а.в.) билан у зотнинг бобоси Абдулмутталибнинг онаси томонидан қариндошдирлар. Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) Мадинага келганларида туялари унинг уйи олдида тўхтаган эди. Айюб ал Ансорий пайғамбаримизни етти ой уйида меҳмон қилгани учун “Меҳмондори Расулуллоҳ” сифатида тилга олинган. Бу уй Исломдан таълим берилган муқаддас бир даргоҳ бўлган. Айюб ал Ансорий - Макканинг фатҳида, Бадр, Уҳуд ва бошқа барча ғазотларда Пайғамбаримизнинг ёнларида иштирок этган. Жангларда Пайғамбаримиз (с.а.в.)га зарар келмасин дея доимо ёнларида турар, ҳатто тунлари чодирларининг атрофида қўриқчилик қиларди. Ваҳий котиби, ҳадис ровийси бўлган, фатво ҳам берган. Ваҳий котиби бўлгани учун Қуръони карим оятларининг жамланишида хизмат кўрсатган. Мадинада волийлик, Масжиди Набавийда эса имомлик қилган ҳофиз, олим ва ориф бир зот бўлган. Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) у зотни Мусъаб бин Умайр (р.а.) билан охират биродари қилиб қўйганлар. Абу Айюб ал Ансорий ноҳақликларга чидаб турган, тўғри деб билганини айтадиган бир характерга эга эди. Ниҳоятда жўмард бўлиб, ширин тили, табассумли чеҳраси, Қуръон қироати билан Мадинада кўпчилиكنинг мусулмон бўлишига сабабчи бўлган. Ҳазрати Умар (р.а.) давридаги барча ғазотларга иштирок этиб, умри жангларда ўтган. Соғлиғи жойида бўлган ҳар бир киши Аллоҳ йўлидаги урушга қатнашиши керак, деб ҳисобларди. Кексайган пайтида ҳам ҳар йили бир сафарда иштирок этишга ғайрат қиларди. Миср, Сурия, Фаластин, Қибрис юришларига қатнашган, охириги ғазоти Истанбул қамали бўлган (Coşan, 2017: 65). Олим, амир сифатида таниқли бўлганига қарамай, ҳамма катори оддий навкар бўлиб ғазотларда қатнашган. Расулуллоҳ (с.а.в.)дан Истанбул фатҳида саҳобалардан бирининг шаҳид бўлишини эшитиб, бу хушхабарга ноил бўлиш учун Истанбул фатҳида иштирок этади. Қамал пайтида ҳасталаниб, вафот этса ўша ерга дафн қилинишини васият қилади. Вафотидан сўнг Язид бин Муовия унинг жанозасини ўқиб, қалъа яқинига дафн қилдиради (Algül, 2021). Баъзи тарихчиларга кўра Айюб ал Ансорий аввалги Истанбул сафарларига ҳам қатнашган. Қамал тугагач Византия императори унинг қабрини вайрон қилишини айтганида, Ислом кўшинининг кўмондони унга жавобан, агар шундай қилса мусулмон ҳудудларидаги черков, монастыр ва насронийларнинг ҳам зарар кўришини етказди. Шундан сўнг қабрни ҳимояси кафолатланиб, кейинчалик атрофи девор билан ўралган ва бу вақт мобайнида қабрига умуман тегилмаган. Ҳатто қабри насронийларнинг очарчилик даврларида зиёратгоҳ жойи бўлган. Истанбул эгаллангач, Окшамсиддин ҳазратлари томонидан қабри кашф этилади. Баъзи муаллифларга кўра, қабрнинг топилиши шаҳарни фатҳи қадар мўъжизавий ва муҳим аҳамиятга эга эди. Йиллар ўтиши билан атрофи текисланиб кетган қабрнинг атрофи кейинчалик яна ўраб қўйилган. Фотиҳ Султон Муҳаммадхон Абу Айюб ал Ансорийни “шаҳарни муҳофаза қилувчи валий” деб талқин қилинган (İnalçık, 2004: 310). Усмонли подшоҳларининг қилич тақиш маросимлари шайхулислом ва бошқа таниқли кишиларнинг иштироки билан Айюб Ансорийнинг макбараси олдида ўтказилган.

Ҳадиси шарифда Истанбулни фатҳ этилишининг башорат қилиниши, бу хушхабарга ноил бўлишни истаган саҳобалар ва уларнинг етакчиларидан Абу Айюб ал Ансорий (р.а.) тўксон ёш бўлишига қарамай бу ғазотга қатнашиши, Истанбул қалъасининг атрофига дафн этилишни васият қилиши эътиборга моликдир.

Уч қитъага очилиб, янги бир даврнинг бошланғичи ҳисобланган фатҳ – Айюб ал Ансорийнинг сиймоси билан безаниб, усмонийлар билан бирга асрлар давомида Ислом байроғининг уч қитъада ҳилпирашини таъминлади. Шунинг учун Айюб ал Ансорий ғарбда байроқлашган бир саҳоба сиймоси ҳисобланади. Усмонли ҳукмдорлиги исломий қоидаларни тизимлаштирган бир давлат бўлгани боис, саҳобаларнинг “Аллоҳнинг динини ёйиш” ғоясини асрлар давомида ташиган.

Самарқанд шаҳри ва аҳамияти

Ўзбекистон ҳудудида жойлашган Самарқанд шаҳри тарихда кўплаб давлатларнинг пойтахти бўлган. Геостратегик ва геосиёсий аҳамиятга эга бўлган шаҳар илм-фан, маданият ва санъат маркази бўлиб, савдо-сотиқда ҳам чорраҳа нуқтасида бўлган (Alyılmaz, 2002: 308).

Қусам бин Аббос (р.а.) шаҳид бўлган Самарқанд қамалидан олти йил ўтиб, уммавийларнинг Хуросон волийси Қутайба бин Муслим (р.а.) томонидан шаҳар фатҳ қилинади (Акуёрек, 2013: 97). Самарқанд Моваруннаҳрнинг бошқа минтақаларига қилинган фатҳ ҳаракатларида бир қароргоҳ вазиятида бўлган. Умар бин Абдулазизнинг уммавий султони бўлгани боис ҳамда таблиғ ҳайъатларининг таъсирида минтақада Исломни қабул қилганларнинг сони ортиб борган. Самарқанд нафақат Хитой, Эрон, Турк ўлкалари балки Ўрта аср Оврупосининг Шарқ ва Ғарб савдо қарвон йўли чорраҳасида жойлашган бўлиб, дунёнинг ҳар ўлкасидан савдогарлар келадиган жой эди. Шу боис Ўрта Осиё савдо йўлларининг марказий порти деб таърифланган (Aydınli, 2001: 321). Сомонийлар даврида пойтахт бўлиб, кўплаб олимлар етиштирган. Ипак йўли савдоси самарқандли савдогарларнинг қўлига ўтган. Қоғоз энг муҳим маҳсулотлардан бўлиб, Ислом жуғрофиясининг энг сифатли қоғози Самарқандда ишлаб чиқарилган. Бундан ташқари шаҳар тўқимачиликда ҳам ривожланган бўлиб, 150 тур ҳунармандчилик тармоғи мавжуд эди (Vurgun, 2016: 151). Нажмиддин Насафий “Уламои Самарқандий” асарида шаҳарда етишиб чиққан мингга яқин Ислом уламосини санаб ўтган. Имом Мотрудий, Доримий, Мирзо Улуғбек, Али Қушчи, Ибн Арабшоҳ каби кўплаб олимлар Самарқандда яшаганлар. Темурийлар даврида яшаган Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор (р.а.) ҳукумат билан бирга амалга оширган фаолиятлари орқали Самарқандни анча ривожлантирган. Алишер Навоийга кўра фақат Мовароуннаҳрда эмас, Хуросон, Ҳиндистон, Миср, Ироқ, Озарбайжон, Хитой ва Онадўлидаги султонлару амирларга ҳам Хожа Убайдуллоҳнинг мактублари кучли таъсир кўрсатган бўлиб, унинг тавсияларини бажаришган, ҳукмига эътироз билдиришмаган (Demir, 2016: 654). Турли даврларда қорахонийлар, буюк салжуқийлар, хоразмшоҳларнинг ҳукмронлиги остига бўлган Самарқанд, Мўғулларнинг босқинига, ишғолига, вайронагарчилигига дучор бўлади. Самарқанд ер билан яқсон қилинди. Сал кам бир аср давом этган бу ачинарли вазият Амир Темур Мовароуннаҳрда ҳукмронлик ўрнатиб, Самарқандни пойтахт қилгач ўзгаради (Қоҹак, 2019: 69). Темур кўплаб олимларни, ҳунармандларни, усталарни Самарқандга йиғади. У пойтахтни дунёнинг энг муҳим шаҳрига айлантирмоқчи бўлиб, бошқа ўлкалардан кўплаб олим, уста, меъмор, ҳунарманд ва алломаларни келтириб, ижтимоий тузилмани ўзгартиради. Бунинг натижасида Самарқанд юлдуз шаҳарга айланди. Самарқанд ва Бухоро Мовароуннаҳрда “эгизак (қўш) гавҳар шаҳар”, “Ислом гумбази”, “дунёдаги жаннатларнинг энг етакчиси” ва “Ислом оламининг ёрқин юлдузи” сифатида таърифланган (Kurt, 2000: 426).

Самарқанд турли диндаги, ҳар хил тилдаги ва турли этник миллатларни ўзида жамлаган шаҳар бўлиб, асосий қисми суғдлардан иборат эди. Кейин турклар, араблар, форслар бошқа дин ва миллатларга мансуб инсонлар истиқомат қилар эди. Буддизм,

зардуштийлик, монахаизм, насронийлик, яхудийлик, шомонизм, мажусийлик ва маздакийя каби эътиқодларни қамраган кўп маданиятли шаҳар бўлган. Тожик, ўзбек, қирғиз, араб, афғон, туркман ва эронликлар биргаликда яшашган (Vurgun, 2016: 148). Шаҳар халқи аҳли суннат бўлиб, назокатли, раҳм-шафқатли, бағрикенг ва ҳимматли бўлган. Жамият томонидан илм-фанга катта аҳамият берилар, маданиятли-маърифатли кишиларга ҳурмат кўрсатилар эди. Шаҳарга ҳанафий ва шофеъийлар чуқур таълим олишлари учун мадрасалар барпо қилинган.

Самарқанд жуда чиройли шаҳар бўлган. Темурийлар даврида савдо-сотик ва деҳқончилик анча ривожланган эди. Ҳатто шарқ ва ғарбдан келган сайёҳлар шаҳар ва аҳолисидан таъсирланганларини ёзганлар. Ҳар қандай тараққиётга очиқ, илм-фан, санъат, меъморчилик, маданият, савдо ва сиёсатда фаоллиги билан кўплаб жамият ва давлатларга таъсир кўрсатган.

Самарқандда Ислом дини бевосита саҳоба ва тобеъиндан ўрганилгани боис, Қуръон ва суннатга асосланган диний ҳаётнинг ривожланишига ва мустаҳкам асослар устида илдиз отишига сабаб бўлди. Хитой, Ҳиндистон, Хуросон, Эрон, Ироқ, Онадўли, Кавказ, Яқин Шарқ каби ўлкаларга борган дарвешу сўфийлар илм ва савдо йўли орқали Ислом ва тасаввуфий қарашларни етказдилар. Буюк ипак йўли - Исломни етказиш йўлига айланди. Самарқандда етишган мусулмон олимлар ва савдогарлар Хитой саройларига, Ҳиндистоннинг кўплаб вилоятларига Исломиятни етказдилар. Хитой императори Исломга кизиққанида Қутайба бин Муслим даврида унга бир ҳайъат жўнатилган, шу алфозда Исломият Хитойгача етиб борган (Акуёрек, 2013: 102).

Ислом дунёга кенг ёйилган пайтда ва мўғуллар босқинидан кейинги даврда Самарқанд иккинчи маротаба машҳур, марказий шаҳарга айланган. Давлатлар ва маданиятлар катта шаҳарларда барпо қилинади. Шаҳарнинг тарихи, географияси, ижтимоий тузилиши, жойлашуви – ўтроқ давлат ва маданиятнинг ривожланишида, ўсишида катта роль ўйнаган.

Истанбул шаҳри ва аҳамияти

Истанбул ўзининг географик жойлашуви жихатидан қуруқлик ва денгизларни бир-бирига боғловчи, Осиё, Оврупа, Болқон ва Онадўли ўртасидаги алоқани, Қораденгиз ва Ўрта ер денгизи маданий минтақасини бир-бирига боғлаб турувчи жойдир. Византиянинг пойтахти бўлган Истанбул, ўрта асрнинг энг йирик, кўркамли шаҳри эди. Шарқий Рим империясининг пойтахти бўлиш билан бир қаторда, милодий 325 йил Изник кенгашидан кейин Истанбулнинг мавқеи ошгач, Византия империяси бир давлатга айланади. У айна пайтда Яқин Шарқ минтақасида ҳам фаол эди.

Исломият қарор топгач, мусулмонлар Византия қўшинлари билан юзма-юз келадилар. Истанбул ўша пайтда куфрнинг маркази эди (Соған, 2020: 36). Шу боис ҳазрати Муҳаммад (с.а.в.)нинг ишоратлари билан мусулмонлар у ерни фатҳ этишни мақсад қилганлар. Макканинг фатҳи Қуръони каримда, Истанбулнинг фатҳи эса ҳадиси шарифда муждаланган: “Қустантиния (Константинопол - Истанбул) албатта фатҳ қилинажак. У ернинг фотиҳи қандай ҳам яхши бошлиқ. Унинг қўшини қандай ҳам яхши қўшиндир” (Kulat, 2001: 13). Абдуллоҳ бин Бишр: “Маслама бин Абдилмалик (120-121/738) мени чақирди ва мендан бу ҳадисни сўради. Мен унга айтиб бердим. У ўша йили Константинополни фатҳ қилиш учун йўлга чиқди”.

Уммавийлар даврида беш йил мобайнида Истанбул бир неча маротаба қуршовга олинган (Ensari Kara, 2010: 29). Жами йигирма саккиз марта қамал қилинган. Бу даврда

Истанбулда Византия ҳукмдорлигининг фитналари, сарой ўйинлари ва ғалаёнлари авжига чиққан эди. Асрлар давомида усмонли ҳукмдорлигининг доимо кун тартибида турган Истанбул 1453 йил, ёш бўлишига қарамай мукаммал етишган қўмондон Фотиҳ Султон Муҳаммад ва қўшини томонидан муваффақият билан фатҳ этилади. Ҳадиси шариф тажалли қилиб, Фотиҳ Султон ва аскарлари бу хушхабарга ноил бўлишади. Истанбул фатҳи тарихнинг энг муҳим воқеаларидан ҳисобланиб, эски давр ёпилиб, янги бир давр-тарих очилади. Қора денгиз, Ўрта ер денгизи, Шарқ, Ғарб, Осиё, Оврупа, шимол ва жанубнинг ўлчови, мувозанати ўзгарган эди.

Бу фатҳ Ислом оламида катта бир шодликка, насроний оламида эса қайғу ва кўрқувга сабаб бўлади. Султон Фотиҳ тадбиқ этиб этник ва диний унсурларга қўлланилган ҳуқуқий тизим натижасида янги даврнинг эшиги очилади. Истанбул тарихнинг оқимини ўзгартирган эди.

Истанбул саҳобаларнинг ғайратли қадамлари билан қуршовга олинган ҳамда мусулмон араб қўшинлари томонидан ҳам бир неча марта қамалга олинган ва ниҳоят у ерни фатҳ этиш мусулмон турк қўшинларига насиб қилган (Соған, 2020: 28). Бу фатҳ ва зафар ҳикматларга тўладир. Истанбулни қўлга киритиш фақатгина ҳарбий эмас, балки бир маданият ва тизимнинг зафаридир (Genç, 1996: 98). Бу фатҳдан кейин усмонлилар салтанати ниҳоятда ривожланиб, ҳудудлари уч қитъага кенгайиб, Қора денгиз ва Ўрта ер денгизига чиқиш йўллари очилган эди. Оврупа Истанбул томонидан берилган қарор ва қадамларни кузатиб борган, чунки у ер дунё сиёсатининг энг муҳим пойтахти даражасига келган. Стратегик жойлашуви жиҳатидан ҳам асрлар давомида ўз таъсирини кўрсатиб келган. Бугунги кунда Истанбул дунёдаги саксон бешта мустақил ўлкага бевосита ва билвосита таъсир қиладиган бир пойтахтдир. Мусулмон, насроний ва яҳудийлар биргаликда яшайдиган йирик бир шаҳардир. Фотиҳ Султон Муҳаммадхон томонидан шаҳарга “Ислом мўл-кўл бўлган жой” маъносидаги “Исломбўл” номи берилган (İnalçık, 2021).

Истанбул турли маданиятлар бирга яшайдиган шаҳарнинг яқин тарихда ва дунёда энг муваффақиятли намунасидир. Ўзининг географик гўзаллиги, тарихий бойликлари ва кўп маданиятлилиги билан ҳанузгача дунёнинг энг гўзал, муҳим шаҳри ҳисобланади. Истанбул муҳим ва стратегик бир мавқеда экан ҳазрати Пайғамбарнинг ишорати, саҳобалар ва бошқа Ислом қўшинларининг сафарлари, Айюб ал Ансорий каби етакчи саҳобанинг вафоти, қалъанинг атрофига дафн қилиниши, худди байроқ ўрнатгандек йирик бир шаҳар ўлароқ тарихда ўрин олган.

Усмонли давлатининг қалбига айланган бу шаҳар – нафақатга Исломга, балки бутун инсониятга манфаат ва фойда касб этган. Зеро, мусулмонлар Византия империясининг зулми остида қолган маҳаллий аҳолини асоратдан қутқариб, қуфр ва истибдод маркази бўлган Константинополга янги ҳаёт олиб киришган. Турли эътиқодларда бўлишига қарамай маҳаллий аҳолининг бирлик-баробарлик ва тенгликда яшашни нафақат Византия, балки Болқонлар, Ўрта Шарқ, Африка ва Оврупага ўргатиб, Истанбулни кучли бир шаҳарга айлантирган.

Маданиятлар шаҳарларда барпо этилгани инобатга олинadиган бўлса, мусулмон турк маданиятининг ривожланишида Истанбулнинг катта таъсири бўлган. Ҳар даврда бўлган минг бир ҳийла-найранг, уруш, босқинчилик ва бошқа сабабларга қарамай, шаҳар мусулмонларнинг қўлида бўлиб келган. Хуллас, Истанбул - Абу Айюб ал Ансорий (р.а.) ва бошқа саҳобаларнинг қадамлари ва шаҳодатлари билан тарихда чуқур из қолдирган.

ХУЛОСА

Бу икки улуғ саҳоба ва улар шаҳид бўлган бу икки шаҳар тарихдаги ўрни, таъсири жиҳатидан эътиборни жалб қилади.

Қусам бин Аббос (р.а.) муҳожирлардан, Айюб ал Ансорий (р.а.) эса ансорлардан эди. Ислом дини муҳожир ва ансор қардошлиги орқали ривожланиб, кенг тарқаб, ўрнашиб илдиз отди. Бу биродарлик Ислом етиб борган барча ўлкаларга ўрнатилди, биргаликда, ҳамжиҳатликда яшаш қонидаси юзага келди. Исломни етказувчилар ва уни қабул қилувчилар ўртасида муҳожир-ансор мувозанати, биродарлиги ҳамма жойда ўрнатилди. Бу икки саҳоба ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) ва аҳли байтига яқин бўлиб, у зотга эргашганлар, дуоларига мазҳар бўлганлар, ҳокимлик ва амирлик каби бошқарув вазифаларини ўтаганлар. Қуръон, ҳадис ва фикҳ илмидан хабардор, фатво берадиган илмий салоҳиятга эга кишилар бўлганлар. Улар кексайганларига қарамай ғазотларга султон, қўмондон сифатида эмас, оддий аскар бўлиб иштирок этганлар. Улар орзу қилган шаҳарнинг фатҳ этилишини кўролмай, камал пайтида шаҳид бўлиб, шаҳар қалъаси остида дафн этилганлар. Натижада шаҳарларнинг тарихий оқимини ўзгартириб юборганлар. Аллоҳ уларга шу диёрларнинг фатҳини ва Исломга хизмат қилишни насиб этди. Харитадан қараганда саҳобанинг бири шарқда - Самарқандда, наригиси эса ғарбда – Истанбулда бўлиб, рамзий тус олган.

Бу саҳобалар Пайғамбаримизга садоқатлари боис ғазотларда иштирок этишган. Уларнинг ягона мақсади - Аллоҳнинг динини ёйиш, яхшиликка буюриш, ёмонликдан қайтариш бўлган (Güler, 2006: 14). Улар салтанат, мол-мулк, мақом-мартаба ортидан чопмаганлар. Улар охир-оқибат тупроққа айланиб кетишларини яхши билишар, кўзланган шаҳарларнинг фатҳ этилиб этилмаслигини ҳам аниқ билишмас эди. Балки ҳикмати ҳам шундадир. Аллоҳ таоло розилиги учун беғараз қилинган саъй-ҳаракатлар уруғга айланиб, улар ётган тупроқлар яшнаб кўкариб, Исломнинг энг муҳим марказий шаҳарлари ва минтақаларига айланган.

Бу икки саҳоба ўрнатган шахсиятли, бой тажрибага эга ва ўзини иршодга бағишлаган кишилар бўлишган. Ўтмишлари пок, тоза бўлгани учун жамиятдаги таъсирлари зиёда бўлган. Атрофидагиларнинг ҳурмат-эътиромига сазовор бўлганлар. Зеро, таблиғ аҳлининг тоза бир ўтмишга эга бўлишлари Қуръони каримда ҳам таъкидланган (Güler, 2006: 14).

Бу икки саҳоба тақводор, жўмард, фидокор, жасур, одоб-ахлоқи, комил, Ҳақни гапирувчи, ноҳақликка қарши курашда пайғамбарларга издош бўлганлар. Зеро, барча мусулмонлар шу сифатлар билан безаниши керак (Sönmez, 2011: 289).

Истанбул фатҳ қилиниши жараёнида нақшбандий тариқатининг аҳрория тармоғи асосчиси Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор (р.а.) ҳазратлари Самарқанддан туриб маънавий ёрдам кўрсатгани учун Фотиҳ Султон Муҳаммадхон у зотга ҳадялар жўнатгани тарихда қайд қилинган. Фатҳдан аввал ҳам Убайдуллоҳ Аҳрор ҳазратларининг халифалари усмонлилар наздида таъсирга эга эдилар (Кош, 2005: 216). Самарқанд ва Истанбул орасида эътиборни жалб қилган муҳим, ажойиб, ҳикматли бир алоқанинг борлигини кузатиш мумкин.

Бошқа бир муҳим нуқта шундаки, бу икки саҳоба туркий давлатларнинг Исломга хизмат қилишларига васила бўлганлар. Улар ҳурматга сазовор, ўрнатилган, идеал шахсиятлар сифатида туркийларнинг қалбидан жой олганлар. Қусам бин Аббос (р.а.) туркийларнинг Исломни қабул қилишларида етакчилик қилган саҳоба қўшинларининг илғорларидан эди.

Айюб ал Ансорий (р.а.) эса турклар мусулмон сифатида асос солган, ривожланиб, тараққий топиб, узоқ муддат давом этган усмонли давлатининг пойтахтидан жой олган етакчи саҳоба эди.

Бу икки шаҳар бири Шарқда, бири Ғарбда илм, ирфон, сиёсат, маданият маркази эди. Мўғуллар Самарқандни ишғол қилган даврни ҳисобга олмаганда, бу шаҳарлар доимо Ислом диёри бўлиб келган. Мўғуллар ҳам кейинчалик мусулмон бўлганлар. Самарқанд ва Истанбул мусулмон жамият ва давлатларнинг ўсишида, Ислом маданиятининг ривожланишида асосий марказда бўлган.

Бу саҳобалар ётган мазкур икки шаҳар – Ислом олами ва инсоният учун улуғ бир мерос ҳисобланади. Глобаллашув асрининг мусулмонларига улуғ саҳобалардан қолган бир мерос, муҳим бир вазифа, ибратли бир ҳаёт йўли бор: Аллоҳнинг номини ёйиш, ер юзини меҳр-муҳаббат билан ислоҳ айлаб, зулм, фисқу фасодни йўқ қилиш, илоҳий ҳақиқатларни дунёнинг ҳар бир бурчагига етказиш, бу йўлда ғайрат билан ҳаракат қилишдир.

Iqtiboslar/Сноски/References

1. Açar, Cafer. “Dört Halife Dönemi Fetihlerinin Arka Planına Dair Bazı Mülâhazaları”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 6/3 (2017), 2038-2057.
2. Akgün, Hüseyin. “Sahâbe Coğrafyasının Oluşumu ve Sonuçları”. İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe–Sahâbe Kimliği ve Algısı–Tartışmalı İlmi Toplantı 27/28 (Nisan 2013), 1-28.
3. Akyürek, Yunus. “Emevîler Dönemi Fetih Politikası ve Mâverâünnehir’in Fethi”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22/1 (Haziran 2013), 85-106.
4. Algül, Hüseyin. “Ebû Eyyûb El-Ensârî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-eyyub-el-ensari> (17.06.2021).
5. Alyılmaz, Cengiz. “Eski Türk Şehirleri ve Semerkant”. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi c/20 (2002), 308.
6. Ataman, Kemal Yavuz. “Maveraünnehir'de İslam Medeniyeti Üzerine Küresel Bir Analiz”. İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 9/3 (2020), 2962/2977.
7. Aydınli, Osman. Fethinden Samanilerin yıkılışına kadar Semerkant tarihi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, 2001.
8. Azimli, Mehmet. “Hulefâ-İ Râşidîn Döneminde Gerçekleşen İlk Fetihlerin Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. İstem 3/6 (2005), 177 – 193.
9. Coşan, Mahmud Es’ad. “Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Özellikleri”. İskenderpaşa. Erişim 10.06.2021. <http://www.iskenderpasa.com/D0806A49-B171-477E-A588-B7AC75BA3BA6.aspx>
10. Coşan, Mahmud Es’ad. İstanbul'un Fethi ve Fatih. İstanbul: Server Yayınları, 7.Basım, 2020.
11. Coşan, Mahmud Es’ad. Tarihî ve Tasavvufî Şahsiyetler. İstanbul: Server Yayınları, 5.Basım, 2017.
12. Demir, Cengiz. “Baburnâme’de Hoca Ubeydullah Ahrar”. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 5/2 (2016), 651-660.
13. Ensari Kara, Hatice Fahrunnisa. “Tarihi İslam’ın Yardımcıları Ensariler ve Kutsal Belde Eyüb’un Sultanı Hz. Halid b. Zeyd Ebu Eyyub el-Ensar”. Kültürü Sanatıyla Eyup Sultan Sempozyumu, XI, Şehir ve Kutsallık. ed. İrfan Çalışkan. 28-63. İstanbul: Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları, 2010.

14. Erul, Bünyamin. “Vedâ Hutbesi”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi> (17.06.2021).
15. Genç, Mehmet. “Neden Fetih?”, I. Uluslararası İstanbul'un Fethi Sempozyumu. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996, 96-98.
16. Güler, Zekeriya. “Tebliğin Mahiyeti ve Sınırları”, Kutlu Doğum İslam’ın Güncel Sunumu 2003, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2006, 10-16.
17. Hasan, Nadirhan. “Sahabe Kusem Bin Abbas’ın Kabri ve Semerkant Maneviyatının Oluşumu Katkıları”. Adıyaman Safvan Bin. Muattal ve Ahlak Sempozyumu, ed. Candemir Dogan Adıyaman: Bildiriler Kitabı 15 -16 -17 Şubat 2013.
18. Hatalmış, Ali. “Sahabîlerin Türkleri Tanımları ve İlişkileri”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 19/2 (2019), 418-440.
19. İnalçık, Halil. İstanbul: Bir İslam Şehri. çev. İbrahim KALIN, Marife, 2004.
20. İnalçık, Halil. “İstanbul”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 10.06.2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istanbul#3-turk-devri>
21. Karakuş, Abdulkadir. “Hz. Peygamber’in Tebliğ Dili ve Bunun Kur’ânî Temelleri”. Tefsir Araştırmaları Dergisi 4/2 (2020), 267-283.
22. Koç, Mustafa. “16. Yy Osmanlı Coğrafyasında Karanlıkta Kalmış Nakşi-Ahrarî, Yesevi ve Kübrevi Şeyhleri”. Kutadgubilig Felsefe·Bilim Araştırmaları Dergisi C/7 (Man 2005), 213-254.
23. Koçak, Muhammed Emin. “Timurlu Medeniyetine Örnek Bir Şehir: Semerkant (1370-1405)”. Ausbd 2/4 (2019), 67-76.
24. Kulat, Mehmet Ali. “İstanbul’un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi”. Diyanet Dergisi 37/2 (2001), 5-24.
25. Kurt, Hasan. Orta Asya’da Peygamber Ailesinden Bir Sahabe Kusem B. Abbas, Ankara: 1999, 565-579.
26. Kurt, Hasan. “Orta Çağ Başarısı Buhara”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 41/1 (Nisan 2000), 425-471.
27. Küçükaşcı, Mustafa Sabri. “Fetih Hadisi ve Müslümanların İstanbul Kuşatmaları”. İstanbultarihi. ist. Erişim 10. 06. 2021. <https://istanbultarihi.ist/54-fetih-hadisi-ve-muslimanlarin-istanbul-kusatmalari>.
28. Sönmez, Mustafa. “Peygamberlerin Tebliğ Sıfatı”Ve Bu Sıfatın Arka Planını Oluşturmada Diğer Sıfatların Rolü”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 10/35 (2011), 277-298.
29. Şulul, Kasım. “Horasan ve Mâverâünnehir’le Münasebeti Bulunan Sahabîler”. Siyer Araştırmaları Dergisi 8 (2020), 139-168.
30. Vurgun, Seda Yılmaz. “Buhara Emirliğinin İki Önemli Şehri: Buhara ve Semerkand”. Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi / Journal of Turkish History Researches 1/1 (Fall 2016), 148-151.

BULLETIN OF THE INTERNATIONAL JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES IN THE FOLLOWING AREAS:

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,
Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://samdu.uz/en/pages/Turkology>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

1. The article is presented on 8-10 pages;
2. Article structure:
  1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
  2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
  3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone and e-mail address of the author (authors) are indicated in full.
  4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
  5. At the beginning of each article, there should be an annotation in Uzbek, Russian and English.
  6. The abstract should be no more than 120-150 words.
  7. At the bottom of the abstract, 7-10 key words should be given that illuminate the content of the article.
  8. The article should be prepared in the following form:
    - a) Introduction;
    - b) Main part;
    - c) Results and Discussions;
    - d) Conclusions;
    - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
    - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
    - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
3. The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
4. Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
5. Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
6. Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma’rifiy, ilm- fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o’tkazilgan sammitida ko’zda tutilgan o’zaro aloqalarni jadallashtirish bo’yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “**Turkologik tadqiqotlar**” xalqaro jurnali ta’sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e’lon qilishga mo’ljallangan. Jurnalda *muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e’tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz* kabi ruknlar mavjud. O’zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

JURNAL QUYIDAGI YO’NALISHLARDAGI MAQOLALARNI NASHR QILADI:

- ✓ Turkiy xalqlarning ijtimoiy-madaniy aloqalari tarixi;
- ✓ Turk dunyosi tadqiqotlari;
- ✓ Turkiy tillar dialektologiyasi;
- ✓ Turk dunyosi geopolitikasi;
- ✓ Folklorshunoslik;
- ✓ Qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoshlik;
- ✓ Adabiy aloqalar va tarjimashunoslik.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O'zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi Turkologiya
ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Elektron pocha:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://samdu.uz/uz/pages/Turkology>

MAQOLALARGA QO'YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
- 1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o'ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,15 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
- 2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otaismi to'liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
- 3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o'qish) joylari, viloyat, respublika, telefoni va e-mail adresi to'liq keltirilishi kerak.
- 4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo'lishi lozim.
- 5. Har bir maqola boshida o'zbek, rus va ingliz tillarida annotatsiya bo'lishi lozim.
- 6. Annotatsiya 120-150 so'zdan ko'p bo'lmagan shaklda bo'lishi kerak.
- 7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so'zlar keltirilishi kerak.
- 8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
  - a) Kirish (Introduction);
  - b) Asosiy qism (Main part);
  - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
  - d) Xulosalar (Conclusions);
  - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
  - f) Havola(snoskalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo'minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
  - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o'rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Maqolada keltirilgan ma'lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko'chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas'uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

БЮЛЛЕТЕНЬ МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА "ТУРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ"

В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ НАПРАВЛЕНИЯМ:

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организации Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Туркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. Есть такие рубрики, как молодой исследователь, память и наши юбилеи. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар, 15,
город Самарканд, Узбекистан,
Научно-исследовательский институт
Тюркологии при Самаркандском
Государственном Университете имени
Шарофа Рашидова

Телефон:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://samdu.uz/ru/pages/Turkology>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
  1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и снизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа А4.
  2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
  3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, телефон и адрес электронной почты автора(ов) должны быть указаны полностью.
  4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
  5. В начале каждой статьи должна быть аннотация на узбекском, русском и английском языках.
  6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
  7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
  8. Статья должна быть подготовлена в виде:
    - a) Вступление (Introduction);
    - b) Основная часть (Main part);
    - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
    - d) Выводы (Conclusions);
    - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
    - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
    - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нерекомендованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf Reşidov
adına Semerkant Devlet Üniversitesine
bağlı Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://samdu.uz/uz/pages/Turkology>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
  1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütun olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
  2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
  3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon ve e-posta adresi eksiksiz olarak verilmeli.
  4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
  5. Her makalenin başında Özbekçe, Rusça ve İngilizce özet bulunmalıdır.
  6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
  7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
  8. Makale, aşağıdaki formatda hazırlanmalıdır:
    - a) Giriş (Introduction);
    - b) Ana bölüm (Main part);
    - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
    - d) Sonuçlar (Conclusions);
    - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
    - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
    - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Muharrir:	Prof. J.Eltazarov
Musahhih:	N. Choriyev
Texnik muharrir:	R. Shokirov

2023-yil 23-iyulda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.
2023-yil 04-avgustda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.
Qog‘oz bichimi 60x84._{1/16}. «Times New Roman» garniturası.
Offset qog‘ozi. Shartli bosma tabog‘i – 10,25.
Adadi 30 nusxa. Buyurtma № 576

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.
140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

